OGLEDI

Dragoljub Todorović
advokat, Beograd

VAMPIRI I GLOGOV KOLAC

Pravu buru u javnosti izazvalo je otvaranje izložbe slikara Milića Stankovića (Milića od Mačve) u ponoć između 20. i 21. februara 1962. godine u Beogradu, koju je otvorio Branko V. Radičević prigodnim govorom, koji na vrlo osoben, originalan i polemičan način promoviše slobodu stvaranja; afirmiše maštu, maštovnjake, snevanja, uobrazilju, smeh, duh pobune, priviđenja, nerazumlje; a protiv: zdravorazumlja, prave linije, matematike, tišine, skleroze. Simbol slobode je vampir, a simbol represije, prinude, prave linije je glogov kolac, a glogologika je logika discipline, uokviravanja, mira, tišine, poslušnosti, mediokritetstva...

Izložba je zatvorena, digla se velika hajka protiv pesnika i slikara, u kojoj učestvuju političari, pisci, novinari, policija...

Dakle, Brankovo Slovo:

Dogodovina. Pa šta? Tražimo lepšu reč. Dedovina. Pradedovina. Ime Vujin. Od prezimena: Sebar. U duhu dušanovke:

O, sebre! Seborova sabora da nest. Kto li se obrete sabornik, da mu se uši urežu i da se osmude povodčije...

U duhu osmuđenog povodčija. Kad vaskrsavaju mertvi. Pa se dižu otroci. I vaznosi se grešni, pregrešni meropah. Da nam je taj san usnoviti i povampiriti. I doguknuti vlastelinku. Ako li usni sa sebrom, hoće ruku da seku. A usnula je, mlada. I rodila Gojčila. Tako se u svetu zabelela putenika. I rodilo se nerazumlje.

Nek zazvone luda zvona nerazumlja.

Uvampirila se Šumadija. Vampiruje Mačva. Od ića, pića, ilijića, milijića, stankovića.

U ponoć se bludna zemlja otvara. Ustaje Savo Savanović, rodonačalnik serbijanskih vampira, da oproba snagu glogove logike i da se nasmeje razumlju. Što traži samo belo. Što traži samo crno.

Strah je bacao čini kako bi se odbranio od uobrazilje: pucaj salauskim marjašem, potabaj grobove nepočišćenim vrancem, glogovim ko-

cem razuma po smehu, vodom adžijazmom u dubine vina. Uzalud glogologika gasi ugljevlje i saliva stravu. Šta vrede zmijski svlakovi, kurjački zubi i osušeni slepi miševi zdravorazumskih plašila. Savo Savanović ustaje iz groba i prkosi matematici. On sabira oduzimajući. I on množi, ali deleći.

Savo Savanoviću, grešna ludijo, vampirovaćeš dok je sveta i veka. U slavu maštovnjaka. U čast lude ravnice. Što rađa snoviđenja. Da domašta planine i planišta. I ne smiri brzice mutnih reka.

Negodivina. Pa šta? Traži reč mrgodniju za bajkovinu. I prabajkovinu. Za puteniku što se zamajčila pod svodovima manastirskim. Ženska putenika. Muško vino.

Nek zvone luda zvona. Tako je svejedno šta će reći strogost. Ne pitajmo: ima li smisla? Zaljubimo se najjednostavnije. Ne padajmo na kolena. Svirepa je logika gloga. I propevanije glogokoca: umri, umukni već jednom prokleti Savo Savanoviću rodonačalniče serbijanskih vampira...

Obično: budi se oko ponoći. Kad su ljudi najneosetljiviji. Ustaje da bi život učinio čudesnijim. Prokleta, prava linijo, zbog tebe. Da ljude spasava od melanholije. Koja se uvlači u kosti. I ponavlja, sklerotično ponavlja:

miruj, miruj...

Savo Savanoviću, rodonačalniče serbijanskih vampira, tebi slava i slovo. Jer ti si jedini, istiniti i pravi duh pobune. Noćas ti slaviš svetkovinu priviđenja. Za sve nebojše junoše. Imena su im tako dobro domaća:

Petar, Nadej, Radoslav, Prosigoj, Gojnik, Nosimir, Mojimir, Ljutostrah, Grubiša, Strijan, Ljutac, Volij, Lažan, Marko, Desimir, Lastimir, Vinosava, Radoslava, Lepotinjka, Šišeta, Jovašin, Dobrosrb. Sve čist sebar. Sudbinom i psovkom. I teškom kaznom za sve snove: Ašte li pijan zadere ili kapuč skine... Da ga biju sto stapi i da se vrže u tamnicu...

Savo Savanoviću, rodonačalniče serbijanskih vampira, predajem ti u državinu Milića od Mačve. Ne bi li ga sačuvao od otužne glogologike. Neka tako bude!

(Pročitao, kao što je narečeno, u ponoć, između 20. i 21. februara 1962. u Beogradu, i tako otvorio ponoćnu izložbu Milića od Mačve...)

O toj izložbi Milić od Mačve piše:

"Najznačajniji događaj moje rane slikarske aktivnosti, pored ona dva slikarska boravka u kolibi Nakućišta, svakako je bila moja treća samostalna izložba u Beogradu 1962. godine u galeriji Grafičkog kolektiva. Ta moja izložba je bila otvorena u ponoć između 20. i 21. februara, a zatvorena već treći dan po njenom otvaranju...

Izložbu sam posvetio slikaru Savi Šumanoviću, kao moje spomen-sećanje na njegovu tragičnu smrt 1942. godine – od *strane ustaškog*

zverinja umorenog i svih Srba, onih očiju izvađenih i iz tela kostiju počupanih, koji padoše sa Savom 1942. leta, na strani revolucije, braneći ćirilicu – kako je stajalo u samom uvodu Manifesta. Inače, Manifest *Novi realizam ili nacionalna umetnost,* tretira osnovne likovne probleme i dileme savremenog umetnika, koji je trebalo da se opredeli između *novog realizma* (koji će se pojaviti u Americi posle 20 godina!) ili *nacionalne umetnosti*, koju sam tada samo ja imao u svom programu... Manifest treba u celini pročitati i objaviti kao faksimil, jer to i zaslužuje i sama njegova tehnička oprema, pored sadržaja.

Izložbu je otvorio književnik Branko V. Radičević, koju je najavio kao *Vampirsko slovo*...

Slikarev Manifest *Novi realizam ili nacionalna umetnost* zaista je lepo likovno urađen i deljen je posetiocima izložbe. Najzanimljiviji deo Manifesta predstavlja deo u kojem se slikar obračunava sa enformelistima:

... Međutim, to *nacionalno* u nama nekima (neka se *evropejci* naši primire) ne znači da mi s time prestajemo biti ta toliko željena V. Evropa. Ako ja slikam kožuh i šubaru, opanak i gunj (ubrljane mačvanskim znojem) onda sam ja, svakako, sa tim svojim junakom, prvenstveno Mačvanin. Potom Srbin. Odmah i Jugosloven. I baš zato što je Jugoslavija damar Evrope (kad je bila toliko, ako ne danas) ja sam kao Mačvanin i Veliki Evropljanin.

Jer, samo, skup svih Mačvi sveta čini svet. Moja Mačva, stoga, je Mačva svih nas (to je tek internacionalizam). Mačva je jedan cvet, ja znam, čvrstog korena i sočne stabljike. Cvet je to što se raspupava i sebe sam zaliva kao što je samu sebe rodila prazmija Ofion, da bi ušla posle u mitologiju.

A ima u našoj zemlji i *cvetova* koji su veštački presađeni u V. Evropu. Da li taj korov zna da on nikad ne može biti jugoslovenski doprinos toj Evropi? Duhovito je upropastio, sve naše jugoslovenske zapadnjačke cvetove – apstraktne strukturalne *geometričare* i *lirike* jedan anonimni Francuz rekavši: *Znate kako slika Jugosloven? Dođe nam u Francusku i pokaže svoj jugoslovenski proizvod. Posle dve godine dođe nam sa izložbom taj isti Jugosloven i ... pokaže kako su slikali Francuzi pre dve godine.*

Dakle, posle ovoga zaista sam se slatko cerio raznim Micama Popovicama, Letvama i Nitnama, Edama, Murtićima, Mrljama i Mrkvama, što danas udaraju u klin sutra se dave u čorbi. Zaboravljaju ovi isti klinovi da i mi Balkanci treba nešto Evropi da damo, a ne samo da krademo i uzimamo od nje kao što napr. iz *obaveštenosti* čine razne, kažem, Mice Popovice širom zemlje. Svim tim *Evropejcima* treba danas u lice sasuti i reći im da nam je dosta tog njihovog malograđanskog i

servilnog straha pred Evropom, koji nas je do sada i držao na periferiji kulturnih zbivanja same Evrope i prinuđavao nas da kao *najavangardnija* stremljenja uvozimo u ovu našu uzbuđujuću zemlju, u tom momentu, već prevaziđeni prosek umetničke produkcije Zapada."

Deo Manifesta govori o ćirilici:

"... Ne treba se stideti tog prostog narodnog pisma koje je, uz to i najjednostavnije, najsavršenije i jedino fonetsko pismo sveta: trideset glasova kod Južnih Slovena – trideset znakova, bez ikakvih preglašenih i apostrofiranih slova! Stoga, zaista bilo bi vrlo moderno pisati tim prostim ćirilskim narodnim slovima."

Izložba je napadana i kritikovana, i to čak sa najvišeg političkog nivoa. Naime, u Beogradu 14-16. marta 1962. godine održana je čuvena proširena sednica Izvršnog komiteta CK SKJ, na kojoj je uvodnu reč dao lično Tito.

U uvodnoj reči Tito kaže:

"... Pa onda je došlo do čitavog niza drugih ispada. Na primjer, onaj proglas, manifest: spasavajmo ćirilicu ispred opasnosti od latinice! Spasavajmo svijet! Pa onda, u našoj – kulturi – šovinističko-nacionalističko glorificiranje svega i svačega iz prošlosti bilo ono pozitivno ili negativno."

Naravno, po tadašnjim pravilima igre, to je značilo da je prozvano rukovodstvo komunista iz Srbije. Sekretar CK SK Srbije Jovan Veselinov, kao najodgovoroniji za sva zbivanja u Srbiji, uzima reč:

"Drug Tito je tu pomenuo jedan slučaj kod nas. Mi mislimo da smo tu, da znamo šta se događa, kad najedanput ispade akcija borbe za ćirilicu. Koliko god je to naivno – to je neki slikar koga su nazvali budalom – ali on je napisao jedan plakat u kome je istakao da je izložba posvećena Savi Šumanoviću i svima onima koji su leta 1942. godine pali na strani revolucije za ćirilicu. Mi smo tu izložbu zatvorili. Ali, kakva je reakcija bila posle zatvaranja te izložbe? Neki vele da treba reagovati administrativnim merama, drugi vele da se prepusti da o tome pišu kritičari, umetnici, itd. Šta se vi u to petljate. Neki opet kažu: pa jeste, pomalo je ćirilica i ugrožena."

Dakle, evo sa najmerodavnijeg mesta, od najmerodavnijeg čoveka dokaza da je komunistička vlast, i to vrlo visoka komunistička vlast, možda i najviša, zabranila izložbu Milića od Mačve. U svojoj izbezumljenosti od vlasti, u bahatosti i oholosti, Veselinov potpuno mirno, moglo bi se reći usput i uzgred, mladog i talentovanog slikara naziva budalom. Kada se ovoliko uzbudila najviša vlast i reagovala na najvišem nivou, onda se može samo zamisliti kako su reagovali ti doušnici, te sladoledžije, ta poslušna gomila koja na mig napada, čereči, rastrže svakog ko i pomisli na makar i najmanju jeres.

List *Beogradska nedelja* objavio je tekst *Šovinistički ispad usred Beograda*. Tekst nije bio potpisan. Prema informacijama slikara Milića od Mačve, ovaj tekst, koji je izišao kao uvodnik redakcije, pisali su Buca Mirković i Mirko Miloradović.

"To je jedna, najblaže rečeno neodgovorna, a najoštrije rečeno sramna šovinistička rabota koja zloupotrebljava kulturne ustanove i kulturnu javnost Beograda da bi progurala najgori velikosrpski dekor i da bi u pozno zimsko veče, sa grupom isto tako slavenoserpskih i crkvenoslavenskih dušica pravila spektakl besprimeran u svojoj neodgovornosti, svojoj bedi i odsustvu svake moralne, kulturne i političke svesti."

I *Student* je objavio na celoj strani članak Slobodana Mašića (danas uglednog nezavisnog izdavača) pod naslovom *U ime slobode i odgovornosti.*

"Psovači i kovači lažnog novca dolaze sa naletima vetrova i košava, sa psovkama i kovanjem lične afirmacije, sa ko bi ga znao kakvim namerama, sa džepom svoje sopstvenosti, sa željom sopstvene glorifikacije, sa pozom manifesta i deklaracije; i da stvar bude jasna, radi se o sinu Radovanovom iz Mačve i njegovoj izložbi, koja je bila otvorena u ponoć između dva dana, sa publikom koja je držala verovatno ruke u džepovima, zbog hladnoće i zbog nekih drugih stvari (*mešanje bilijara*, valjda!)... Ako je izložba zatvorena, ako su silom prilika oni što su jahali morali da sjašu, morali zamršene konce sami da razmrse, vodu koju su zamutili sami da razmute, kesten iz vatre sami da izvade (pošto su ga sami u nju ubacili): bilo je to u ime slobode, u ime odgovornosti, u ime odgovornosti i slobode. A to je pitanje koje svi mi postavljamo."

Ugledna beogradska *Politika* o izložbi donosi nepotpisani tekst *Slikar i loša reklama* iz koga provejava ogorčenost što Milić Stanković u svom manifestu loše govori o pojedinim srpskim slikarima, pa nije isključeno da su u tom tekstu upleteni prsti tih slikara, inače u to vreme miljenika režima:

"U ponoć 20. i 21. ovog meseca, otvorena je u Grafičkom kolektivu u Beogradu izložba slika Milića Stankovića. Ne bi vredelo osvrtati se na sam trenutak otvaranja ove izložbe, tim pre što se svakog časa u Beogradu otvori poneka izložba, da, ceremonijal, a pre svega prodavanje slikarevog pisanog programa, koji zamenjuje uobičajene kataloge, ne otkriva izvesne pojave strane našoj sredini.

Daroviti slikar Milić Stanković, koji je na sebe skrenuo pažnju tokom poslednjih godina, a kome ovo nije prva izložba, napisao je svoj program u kome je ispoljio nihilistički odnos prema savremenim vrednostima naše likovne umetnosti i u kome se zalaže za neke našem društvu tuđe, preživele, nacionalističke i šovinističke ideje. Pre svega, čudno je da se još danas u našoj sredini može pojaviti takav jedan potpuno

negatorski isključivi stav prema većini naših umetnika srednje i mlađe generacije, kao što je to učinio Milić Stanković, ističući megalomanski da je on jedini pozvan da stvara nacionalnu umetnost dok su – po njegovom mišljenju – svi ostali naši likovni umetnici puki epigoni i podržavaoci umetnosti *Velike Evrope*...

Nije potrebno trošiti mnogo reči da bi se dokazalo da je u ovom slučaju reč o jeftinoj reklami koja želi po svaku cenu da skrene na sebe pažnju lakovernih ljudi." Sam slikar, Milić Stanković, seća se tih javnih napada i diskvalifikacija povodom otvaranja izložbe:

"Najmučniji mi je bio susret sa Zoricom Mutavdžić, tada urednicom Kulturne rubrike Radio-Beograda, koja mi je stavila ozbiljnu primedbu na deo teksta gde ja kažem da *ustaško zverinje čereči slikara Šumanovića!* Zar vađenje očiju, testerisanje ruku i nogu jednom ljudskom stvoru, bez obzira kojem, ne deluje kao najbrutalnije omalovažavanje i ponižavanje čoveka – pripitao sam je? Zar je takav slikar, kao što je bio Šumanović – potpuno apolitičan, a umetnički samo znamen – koji je ustaškoj satniji (i sotoniji) odbio u mračnoj 1942. godini da se potpisuje na svojim slikama latinicom, i danas najcrnji šovinista, protiv koga se još treba boriti?"

Iz ove kampanje protiv izložbe, protiv slikara i pesnika, vidi se koliko je bilo teško i surovo to vreme. Vidi se koliko je taj, kako ga na Zapadu nazivaju, *meki* Titov totalitarizam bio mračan, brutalan, nemilosrdan i opasan. Pošto je Milić od Mačve u svom manifestu pisao o ćirilici, pošto je pominjao Južne Slovene, pošto je koristio termin slavenski; pošto je Branko V. Radičević u svom Slovu koristio termine iz srednjevekovne istorije Srbije kao što su: sebar, serbski, vlastelinka, dušanovka, zatim, odredbe iz Dušanovog zakonika i neke slovenske reči; u beogradskoj političkoj javnosti, kulturno-političkoj čaršiji, književničkoj kuhinji pronela se vest da je Branko V. Radičević izložbu otvorio na staroslovenskom jeziku u ponoć. Draža Marković, tada visoki politički funkcioner u Srbiji, pitao je Radičevića zašto je izložbu otvorio na staroslovenskom jeziku. Kada mu je Radičević odgovorio da to nije tačno, da je govorio na srpskom jeziku i kada mu je ponudio tekst govora, Marković se začudio.

O otvaranju izložbe u ponoć na staroslovenskom jeziku piše list *Danas* – revija za kulturu, umetnost i društvena pitanja, i to glavni i odgovorni urednik Stevan Majstorović lično, u broju od 28. februara 1962. godine:

"ZAŠTO JE ZATVORENA IZLOŽBA MILIĆA STANKOVIĆA?

Jedna neozbiljna stvar koja je zasluživala pre svega pažnju *Ježa* dobila je neočekivano ozbiljan epilog. Tek što je otvorena, izložba slika

M. Stankovića u Galeriji grafičkog kolektiva na prečac je zatvorena. Okolnosti koje su prethodile ovom činu manje više su poznate: pojavio se jedan pre svega konfuzan i primitivan slikarski manifest, obojen koliko nacionalističkim bojama, toliko isto i smešnom koketerijom i infantilnošću; nešto čaršijske ponoćne parade, jedan toržestveni govor na staroslovenskom pesnika B. Radičevića koji iz inata a isto tako i za potrebe samoodbrane pravi od tradicije i mistične formule Blut und Boden svoj stil, kamere televizije koje su tom spektaklu dale blagonakloni publicitet, nešto malo zabavljajućih priča, studentskog negodovanja i građanskog smeha – i izlozi Galerije grafičkog kolektiva osvanuli su prazni, a posetilac koji je sa zakašnjenjem pošao na predstavu – zatekao je zatvorena vrata."

Da je informacija o Radičevićevom otvaranju izložbe govorom na staroslovenskom jeziku bila široko plasirana, vešto proturena i efektno korišćena potvrđuje pismo tada visokog političara Miloša Minića, koji je Čačanin i koji je pisao Branku V. Radičeviću, drugim povodom, ali najviše o toj izložbi:

Beograd, 9. III 1962. godine

Dragi druže Radičeviću,

Najiskrenije ti zahvaljujem na tvojoj knjizi *Plava linija života.* Posebno želim da te uverim koliko cenim prijateljsku pažnju koju si mi slanjem ove knjige ukazao.

Nadam se da mi nećeš zameriti što ne umem da se zahvalim na staroslovenskom i što to činim usred bela dana.

Još više se nadam da te ovo malo šale neće pogoditi. Koristim prosto zgodnu priliku i povod koji mi daje nedavna kritika koja se dotiče i tebe, hteo ti ili ne hteo, a koja je čini mi se zaista ne samo bila na mestu nego je bila i neophodna (mada moram da priznam da ne poznajem sve okolnosti oko one famozne izložbe koju si otvorio u ponoć, a na koju sam i ja bio pozvan, i na koju bih možda, potpuno neupućen, i došao, da slučajno otvaranje nije bilo u ponoć).

Ljudima iz našeg kraja je urođeno da se našale i na svoj i na tuđ račun, a naročito da se našale na račun onog prema kome gaje prijateljska osećanja (pa znao on za to ili ne znao). Verujem da ćeš odmah videti da sam se i ja ovde usudio da budem slobodan da se našalim u istom duhu, ostajući veran zajedničkim vrlinama (ili možda slabostima) ljudi iz moga i tvoga kraja.

S iskrenim pozdravima,

Miloš Minić

Na ovo pismo odgovorio je Branko Radičević posebnim pismom iz koga izdvajamo:

"... Trudeći se da budem originalan, izložbu sam otvorio arhaičnim jezikom. Slovo o Savi Savanoviću, srbijanskom vampiru, koga ni voda adžiazma nije mogla da pokori. Alegorija. Ili, simbolično: slovo protiv svih akademizama, pa bio to i uvek povampireni nadrealizam..."

Ivan Radović – *Grad*, 1921.